

Metodické vysvětlivky

V souladu se zákonem č. 89/1995 Sb., o státní statistické službě, ve znění pozdějších předpisů a s ohledem na zákon č. 101/2000 Sb., o ochraně individuálních dat, provedl Český statistický úřad během února až května 2010 další výběrové šetření o příjmech a životních podmínkách domácností pod názvem *Životní podmínky 2010*.

Povinnost realizovat každoročně uvedené zjišťování v ČR jakožto národní modul šetření EU-SILC (European Union – Statistics on Income and Living Conditions) vyplývá pro ČSÚ z novelizace Nařízení (EC) 1177/2003 a navazujících prováděcích nařízení Evropské komise.

Účelem šetření je získávat reprezentativní údaje o příjmovém rozdělení jednotlivých typů domácností, údaje o způsobu, kvalitě a finanční náročnosti bydlení, vybavení domácností předměty dlouhodobého užívání a o pracovních, hmotných a zdravotních podmínkách dospělých osob žijících v domácnosti. Šetření *Životní podmínky 2010* obsahovalo samostatný modul, který byl zaměřen na správu financí a rozhodování o nich uvnitř domácnosti.

1. Organizace šetření

1.1 Výběr domácností

Zjišťování se opět uskutečnilo ve všech krajích ČR. V jeho průběhu navštívili pověřené tazatelé 6 949 hospodařících domácností (6 784 domácností na původní adrese a 165 domácností na nové adrese) náležejících ke druhé až čtvrté vlně šetření a dále 4 300 nově vybraných bytů.

Výběrový plán byl založen na náhodném dvoustupňovém výběru pro každý kraj nezávisle tak, aby celkový počet vybraných bytů byl úměrný velikosti jednotlivých krajů. Na prvním stupni byly na základě Registru sčítacích obvodů náhodně vybrány sčítací obvody (dále též SO), ve vybraných sčítacích obvodech bylo následně na druhém stupni vybíráno 10 bytů.

Před výběrem sčítacích obvodů bylo nutné oporu výběru upravit tak, aby mohly být do šetření zařazeny i sčítací obvody s malým počtem bytů a bylo tak dosaženo požadovaného pokrytí celého území ČR. Malé SO (s méně než 20 trvale obydlenými byty) byly proto nejprve sloučeny s jiným SO v rámci obce a do opory výběru SO byl zařazen tento sloučený SO. V některých případech je proto 10 vybíraných bytů rozděleno do dvou, výjimečně i více sčítacích obvodů.

Pracovištím ČSÚ v jednotlivých krajích byly zaslány seznamy takto vybraných bytů s adresou a pořadovým číslem vybraného bytu v domě. Jejich úkolem bylo zjistit a do seznamů doplnit jména uživatelů vybraných bytů.

1.2 Zjišťování údajů v domácnostech

Jednotkou zjišťování je byt. Při první návštěvě (1.vlna) jsou do šetření zahrnuty všechny hospodařící domácnosti a jejich osoby, které mají ve vybraném bytě obvyklé (tzn. jediné nebo hlavní) bydliště. Toto pravidlo platí i pro cizí státní příslušníky a podnájemníky. Ve 2. až 4. vlně se šetří pouze domácnosti, které zahrnují tzv. panelové osoby, tj. osoby zapsané při 1. vlně šetření. Panelové osoby odstěhované z původní domácnosti se dohledávají na jejich nové adrese. Do šetření se pak spolu s touto panelovou osobou zahrnou všechny osoby, které s ní tvoří hospodařící domácnost.

Zjišťování údajů v terénu se uskutečnilo dvojí formou – zhruba polovina domácností byla i nadále šetřena klasicky prostřednictvím papírových dotazníků a druhá část s využitím elektronických dotazníků (CAPI) v prostředí BLAISE.

Šetření ve vybraných bytech proběhlo v době od 20. února do 25. dubna, resp. do 9. května 2010 v případě CAPI zjišťování a bylo koordinováno pracovníky oddělení terénních zjišťování v jednotlivých krajích, kteří zároveň zajistili speciální školení tazatelů pro práci s domácnostmi. Zjišťování údajů v domácnostech bylo nejobtížnější částí celého šetření; tazatelé především museli přemoci obecnou neochotu dotazovaných respondentů sdělovat své příjmy a trpělivě vysvětlovat, proč právě jejich domácnost byla vybrána a proč je takové šetření užitečné.

Šetření probíhalo formou rozhovoru a zjištěné údaje tazatel zapisoval do předepsaných formulářů resp. vkládal do elektronických dotazníků. Referenční období bylo odlišné pro různé okruhy otázek, což je podrobněji popsáno v kap.2.

Dotazník A se vztahoval k celému bytu, obsahoval seznam obvykle bydlících osob v daném bytě a přehled jejich základních demografických charakteristik: rok narození, pohlaví, rodinný stav, rodinné vztahy, rok sňatku, nejvyšší dokončené vzdělání a současné studium. Dále se zjišťovaly údaje o společném hospodaření osob bydlících v bytě, jejich vztah k uživateli bytu a osobě v čele hospodařící domácnosti.

Dotazník B se vyplňoval zvlášť za každou samostatně hospodařící domácnost a byl zaměřen na tyto skupiny otázek:

- bydlení - počet místností a plocha bytu, problémy spojené s bydlením, právní forma užívání bytu, údaje o hypotéce, náklady na bydlení, subjektivní hodnocení zátěže domácnosti celkovými výdaji na bydlení,
- péče o děti do 12 let - počet hodin strávených v různých zařízeních či v péči dalších osob,
- finanční situace - splátky a spotřebitelské úvěry a subjektivní hodnocení jejich dopadu na finanční situaci domácnosti, finanční dostupnost určitých výrobků a služeb, problémy s úhradou některých plateb,
- vybavení domácnosti vybranými předměty dlouhodobého užívání,
- transfery mezi domácnostmi - peněžní a naturální přesuny mezi domácnostmi a osobami, které nežijí ve společné domácnosti (alimenty, pravidelné příspěvky, náhrady způsobené škody, hodnota potravin, průmyslových výrobků a služeb získaných darem nebo darovaných),
- spotřeba produkce z vlastního hospodářství nebo podniku - respondentův odhad hodnoty bezplatně získaných potravin, průmyslových výrobků nebo služeb,
- dávky státní sociální podpory a sociální péče,
- příjmy z pronájmu,
- daně z nemovitostí,
- modulové otázky - kdo a jak rozhodoval o financích domácnosti.

Dotazník C se týkal osob, které ke konci roku 2009 dovršily věk 16 let a více. Zjišťovaly se údaje v následujících oblastech:

- pracovní aktivita - sebezaražení respondenta z hlediska jeho hlavní pracovní činnosti (zaměstnanec, samostatně činný, osoba na mateřské dovolené, osoba na rodičovské dovolené, nezaměstnaný, student nebo učeň, starobní důchodce, invalidní důchodce, osoba v domácnosti, ostatní ekonomicky neaktivní); u nezaměstnaných osob se zjišťovala doba nezaměstnanosti, evidence na úřadu práce, pobírání podpory a způsob hledání práce. Dále byly zjišťovány údaje o bývalém či současném hlavním zaměstnání osob a o jejich případné vedlejší činnosti. U zaměstnanců byly zjišťovány údaje o možnosti využívat

služební auto nebo o poskytovaném stravování, které umožnily vypočítat hodnotu benefitů poskytovaných jejich zaměstnavateli,

- příjmy byly zjišťovány v návaznosti na typ pracovní aktivity, tj. příjmy ze závislé činnosti, příjmy z podnikání a jiné samostatně výdělečné činnosti, příjmy z vedlejších činností, požitky od zaměstnavatele, ostatní příjmy, sociální dávky, uplatňované úlevy na dani z příjmů (nezdánitelné části základu daně, odčitatelné položky, daňové zvýhodnění na děti a slevy na dani),
- penzijní připojištění,
- biografické informace (země narození, státní příslušnost),
- sebehodnocení zdravotního stavu a návštěvy lékařů,
- modulové otázky - správa financí v domácnosti.

1.3 Kontrola dotazníkového materiálu a pořízených dat

Přejímku vyplněných papírových dotazníků od tazatelů, předběžnou vizuální kontrolu úplnosti jejich vyplnění, ověření správnosti identifikačních údajů a dokódování slovně zapsaných údajů o zaměstnání, odvětví činnosti a několika dalších ukazatelů zabezpečovala oddělení terénních zjišťování (OTZ) v krajích. Zkontrolovaný a zkompletovaný dotazníkový materiál předala OTZ k dalšímu zpracování v ústředí ČSÚ. Tato pracoviště zajistila rovněž sehrání elektronicky pořízených dotazníků, jejich kontrolu na úrovni kraje a zaslání sehraných dat na ústředí ČSÚ.

Pořízení dat z papírových dotazníků probíhalo metodou OCR (optickým čtením dokladů) na specializovaných pracovištích ČSÚ. Při navazující verifikaci byly opraveny nečitelné údaje a ověřena přípustnost číselných hodnot. K těmto datům byly posléze přihrány údaje pořízené elektronickou CAPI metodou a kompletní datové soubory za jednotlivé kraje byly předány OTZ, která u nich provedla logické kontroly, dohledání a opravy zjištěných chyb. Od nich pak data postupně přebíral ČSÚ, který v ústředí provedl závěrečné sehrání, superkontroly a centrální zpracování.

1.4 Počet vyšetřených a nevyšetřených domácností

V průběhu šetření se ukázalo, že mezi celkovými 11 171 byty v šetřeném vzorku bylo 547 případů (4,9 %), kdy byt byl neobydlený, adresa nebyla nalezena nebo šetření nepřicházelo v úvahu protože se domácnost odstěhovala apod. Náhradní výběr bytů povolen není, takže vlastní zjišťování proběhlo v 10 624 bytech a 10 720 hospodařících domácnostech, neboť v některých bytech žije více hospodařících domácností. Stručný přehled vyšetřených a nevyšetřených HD v rozdělení na 1. a 2. až 4. vlnu je uveden v následující tabulce:

	Počet HD			% vyšetřenosti		
	Celkem	1. vlna	2.až 4. vlna	Celkem	1. vlna	2.až 4. vlna
Vyšetřených celkem	9 098	2 633	6 465	84,9	65,7	96,3
Nevyšetřených celkem	1 622	1 374	248	15,1	34,3	3,7
odmítnutí šetření (neochota sdělovat informace)	1 274	1 095	179	78,5	79,7	72,2
domácnost nezastižena, dočasně nepřítomná	248	207	41	15,3	15,1	16,5
domácnost neschopna účasti (zdravotní důvody apod.)	86	61	25	5,3	4,4	10,1
jiné důvody (jazyková bariéra aj.)	14	11	3	0,9	0,8	1,2

Mezi „odmítnutí šetření“ jsou započítány i případy, kdy hospodařící domácnost neodmítne šetření jako celek, ale není ochotna uvést své příjmy v takové míře, aby získané údaje vyhovely podmínkám definice vyšetřivosti v duchu pokynů pro šetření. Předepsaná metodika akceptuje nevyplnění otázek o příjmech nejvýše u jedné osoby, přičemž nesmí jít o osobu v čele domácnosti.

„Domácnost nezastižena, dočasně nepřítomná“ znamená, že tazatel i přes předepsaný počet opakovaných návštěv danou domácnost nezastihl.

Vyšetřivost v jednotlivých krajích a za celou ČR v rozdělení celkem a podle vln udává následující tabulka:

Kraj	Celkem			1. vlna			2. až 4. vlna		
	HD v šetření	z toho vyšetřeno		HD v šetření	z toho vyšetřeno		HD v šetření	z toho vyšetřeno	
		počet	%		počet	%		počet	%
Hl. m. Praha	1 157	834	72,1	558	272	48,7	599	562	93,8
Středočeský	1 247	1 067	85,6	453	300	66,2	794	767	96,6
Jihočeský	712	657	92,3	240	190	79,2	472	467	98,9
Plzeňský	537	452	84,2	212	138	65,1	325	314	96,6
Karlovarský	322	264	82,0	108	55	50,9	214	209	97,7
Ústecký	891	760	85,3	335	229	68,4	556	531	95,5
Liberecký	425	350	82,4	156	93	59,6	269	257	95,5
Královéhradecký	560	472	84,3	214	141	65,9	346	331	95,7
Pardubický	520	455	87,5	183	129	70,5	337	326	96,7
Vysočina	537	477	88,8	183	134	73,2	354	343	96,9
Jihomoravský	1 129	934	82,7	441	275	62,4	688	659	95,8
Olomoucký	648	552	85,2	251	181	72,1	397	371	93,5
Zlínský	634	571	90,1	208	158	76,0	426	413	96,9
Moravskoslezský	1 401	1 253	89,4	465	338	72,7	936	915	97,8
ČR celkem	10 720	9 098	84,9	4 007	2 633	65,7	6 713	6 465	96,3

Účast domácností ve statistických šetřeních je dobrovolná, neexistuje zpravodajská povinnost vyplývající ze zákona, jako např. u sčítání lidu. Jako hlavní důvody odmítnutí šetření uvádějí domácnosti výhrady k zasahování do soukromí, obavy z případného zneužití sdělených informací, obavy vpustit cizí osoby do bytu apod. Některé domácnosti ze zásady odmítají sdělit o sobě jakékoliv informace.

1.5 Přepočítání dat na úhrn populace, korekce a dopočty

Srovnání vybraných charakteristik získaného vzorku domácností s údaji z jiných statistik a dostupných administrativních zdrojů dat potvrdilo pro šetření v domácnostech obvyklý jev. Významná míra non-response (v rotačním panelu již ovlivněná návratností z předchozích let) narušila složení konečného datového souboru, za nějž jsou k dispozici údaje pro zpracování, a nedovolila použít jednoduché postupy pro přepočítání dat na celou populaci založené např. na tzv. post-stratifikaci. K dostatečné eliminaci zkreslení, která je

základní podmínkou k získání nevychýlených odhadů, bylo třeba uplatnit sofistikovanější techniky.

V praxi byla aplikována osvědčená iterační metoda kalibrace vah, která minimalizuje rozdíl mezi známými (resp. odhadnutými) a z výběru přepočítanými hodnotami zvolených charakteristik. Ačkoliv se jedná o panelové šetření zahrnující domácnosti ze čtyř prakticky nezávislých výběrů (1. až 4. vlna), byla opět zvolena jednoduchá kalibrace zahrnující do výpočtů data za všechny domácnosti dohromady bez ohledu na to, z jaké vlny pocházely.

Zároveň byl použit - v souladu s metodikou doporučenou Eurostatem - systém tzv. integrovaných vah, tj. jediná sada přepočítacích koeficientů, vhodný pro souběžné zpracování výstupů jak za hospodařící domácnosti tak za jednotlivé osoby.

Jako opora pro výpočty byly stanoveny pro toto šetření již ustálené charakteristiky:

počet trvale obydlených bytů v rozdělení podle:

- druhu domu za každý kraj (NUTS3)
  - v rodinných domcích,
  - v ostatní domech,
- odhady byly stanoveny na základě výsledků SLDB 2001 a přírůstků resp. úbytků počtu bytů za roky 2001 až 2009,

počet osob bydlících v bytech dále rozdělených podle:

- ekonomického statutu za každý kraj (NUTS3)
  - počet důchodců (osob pobírajících důchod kromě sirotčího) - odvozený z údajů Ministerstva práce a sociálních věcí a České správy sociálního zabezpečení podle stavu na konci roku 2009, přičemž byl odečten počet osob žijících v domech důchodců,
  - počet nezaměstnaných - údaje z evidence MPSV za rok 2009 byly povýšeny odhadem neregistrované nezaměstnanosti na základě výsledků VŠPS,
  - počet samostatně činných osob - odhad stanovený na základě výsledků VŠPS za rok 2009 a údajů České správy sociálního zabezpečení podle stavu na konci roku 2009,
  - počet dětí do 15 let včetně - z údajů demografické statistiky k 31. 12. 2009,
- věkových skupin (do 15, 16-24, 25-34, 35-44, 45-54, 55-64, 65+) resp. pohlaví (muži, ženy) za ČR celkem
  - struktura podle údajů z demografické statistiky k 31. 12. 2009,
- velikostních skupin obcí v rámci celé ČR (do 2 tis. obyvatel, 2 000-9 999, 10 000-49 999, 50 tis. a více obyvatel)
  - odhady byly odvozeny ze stavu obyvatelstva k 31. 12. 2009 v obcích podle správní organizace k 1. lednu 2010 z údajů demografické statistiky.

Protože šetření podléhaly pouze osoby žijící v bytech, byly na úrovni ČR od všech údajů z demografie odečteny odhady počtu osob (např. mladistvých nebo důchodců) žijících v tzv. ústavních domácnostech (nápravných zařízeních, ústavech sociální péče, domech důchodců apod.) podle údajů statistiky sociálního zabezpečení za rok 2009, dále počty vězňů a odhad počtu přistěhovaných cizinců žijících mimo byty.

Jelikož výběrovou jednotkou je byt, byly přepočtové koeficienty konstruovány pro bytové domácnosti a posléze přiřazeny všem osobám i hospodařícím domácnostem v každé z nich (= tzv. integrované váhy).

Takto konstruovaný přepočet úspěšně odstraňuje vliv non-response, tzn. zkreslení vzniklé z rozdílného složení domácností, jež nebyly vyšetřeny. Napravuje především demografickou a sociální strukturu, současně však eliminuje i s tím související deformaci příjmových ukazatelů ve výběrovém souboru.

Další zkreslení, které bylo nutno brát při zpracování dat v úvahu, vyplývá ze samotného způsobu šetření. Při zjišťování přímým dotazem v domácnostech dochází obvykle k tomu, že některé sdělené kvantitativní údaje jsou buď podhodnocené (zejména se to týká peněžních příjmů) anebo chybí zcela (tzv. částečná non-response). Aby se zbytečně nesnižovala velikost zpracovávaného datového souboru, byly takové případy nejprve ošetřeny a dopočteny korektními statistickými metodami a posléze zahrnuty do zpracování.

Jen ve 22 případech se nepodařilo získat údaje o příjmech jednoho z členů domácnosti, chybějící příjmy u těchto osob byly doplněny od jiné náhodně vybrané osoby (z jiné domácnosti) se stejnými charakteristikami, tj. byla použita tzv. hot-deck metoda.

Podhodnocení některých sdělených příjmů je přirozeným důsledkem toho, že respondenti mají buď snahu udávat nižší příjmy, než jaké ve skutečnosti měli, anebo si na některý příjem vůbec nevzpomenou. V podstatě se jedná o chybu zjišťování, u níž má nezanedbatelný vliv samotná výše příjmů a jejich zdroj. Možnosti, jak toto podhodnocení eliminovat, jsou však poměrně omezené. Před zpracováním výsledků šetření byly na úrovni jednotlivých osob provedeny pouze úpravy takových druhů příjmů, u nichž bylo možné se opřít o jiné dostatečně věrohodné statistické údaje nebo daňové aj. právní předpisy.

Údaje o hrubých příjmech ze závislé činnosti byly porovnány s údaji o průměrných mzdách za rok 2009 ze statistiky práce podle jednotlivých odvětví a na části souboru u osob, které byly šetřeny opakovaně a proti předchozímu roku nezměnily zaměstnání, s údaji zjištěnými za rok 2008. Podhodnocení získaných příjmů nebylo významné, přičemž odchylky byly oboustranné. Za určitých okolností tak mohly být sdělené příjmy i nadhodnocené, když ve skutečnosti hrubé příjmy byly zapsány jako čisté. Ve všech odůvodněných případech byly proto provedeny příslušné korekce, resp. opravy. U příjmů z podnikání nebylo nutné provádět žádné korekce.

V případě sociálních dávek, na něž je právní nárok (rodičovský příspěvek, porodné a pohřebné, zčásti též peněžitá pomoc v mateřství), byl revidován jejich výskyt a částky byly doplněny nebo upraveny na odpovídající výši. U důchodů je tendence k podhodnocování obecně zanedbatelná, nicméně pokud byly bez zjevného důvodu zjištěny částky důchodů nižší než před rokem (u domácností ve 2. až 4. vlně), byly povýšeny na úroveň z roku předchozího.

Částky uváděné nezaměstnanými osobami u položky hmotné zabezpečení uchazečů o zaměstnání byly tradičně nadhodnocené v důsledku toho, že určitá část respondentů tento druh příjmu nerozlišila od dávek pomoci v hmotné nouzi. S ohledem na jejich výši a počet měsíců pobírání z nich byla určitá část převedena vesměs do dávek pomoci v hmotné nouzi, příp. do jiných sociálních příjmů.

Nebylo však možné odstranit podhodnocení nemocenských dávek (opomenutí v případě krátkodobých nemocí nelze z dostupných dat odhalit), dále pak dávek státní sociální podpory vázaných na výši příjmu v rozhodném (oproti šetření jiném) období, všech tzv. ostatních peněžních příjmů (z kapitálového majetku, z prodeje apod.) ani naturálních příjmů (spotřeby z vlastního hospodářství, transferů mezi domácnostmi).

Porovnání výsledných úhrnných příjmů z mikrodat s příjmy na makroúrovni vykazovanými statistikou národních účtů za sektor domácností (i po jejich očištění od položek, které se při šetření v soukromých domácnostech nesledují) je obtížné. Co do objemu budou příjmy zjišťované přímým dotazem v domácnostech vždy nižší. Pro hodnocení jejich věrohodnosti je však důležité, že vývoj příjmů domácností je v souladu s trendy národního účetnictví. Z tohoto hlediska jsou výsledky šetření *Životní podmínky 2010* reprezentativní, v časové řadě konzistentní a srovnatelné s obdobnými statistikami ve vyspělých zemích Evropské Unie.

2. Metodické vysvětlivky k publikovaným údajům

2.1 Základní pojmy

Publikace zahrnuje samostatné výsledky za hospodařící domácnosti a za jednotlivce - osoby 16leté a starší. Konstrukce hospodařící domácnosti je v duchu § 115 občanského zákoníku založena na prohlášení osob bydlících ve vybraném bytě že spolu trvale žijí a společně uhrazují náklady na své potřeby. Mezi 16leté osoby byly zahrnuty osoby, které tento věk dovršily ke konci roku 2009.

Časové hledisko zjišťovaných údajů:

- Demografické údaje (rodinný stav, vzdělání), údaje o bydlení a o současné finanční situaci domácností se zjišťovaly podle aktuálního stavu v okamžiku šetření.
- Pracovní aktivita osob, u nichž došlo během roku ke změně této charakteristiky, se zjišťovala za jednotlivé měsíce roku 2009. Pokud se pracovní aktivita osoby během roku neměnila, uvedl se příslušný kód za celý rok. Pracovní aktivita vypovídá o „sebezařazení“ respondenta, přičemž rozhodující pro její určení byly vykonávaná hlavní pracovní činnost a doba v ní strávená; v návaznosti na to, se zjišťovaly další údaje, blíže charakterizující současnou nebo bývalou pracovní aktivitu respondenta (postavení v zaměstnání, druh zaměstnání - profese, odvětví činnosti). Zároveň se, také po měsících, resp. za celý rok, zjišťovaly souběžné činnosti (další pracovní činnost, studium) a dále pobírání důchodů a sociálních dávek.
- Ekonomická aktivita osob se samostatně nezjišťovala, ale byla odvozena z pracovní aktivity. Rozhodující byl převažující stav v roce 2009, v případě rovnosti stav na konci roku. U osob, které v roce 2009 ukončily vzdělání, byl rozhodující stav ve 2. pololetí.
- Peněžní a naturální příjmy se zjišťovaly za celý rok 2009.
- Subjektivní otázky, zaměřené u hospodařících domácností na problémy spojené s bydlením a finanční situací domácnosti, se týkaly vesměs současného stavu. Současného stavu se týkaly také otázky zařazené do Modulu 2010. Pouze u problémů s některými platbami za bydlení a splátkami různých půjček byl dotaz na období předcházejících 12 měsíců. U osob se subjektivně laděné dotazy týkaly aktuálního zdravotního stavu, zdravotních omezení trvajících nejméně 6 měsíců a návštěv lékařů za posledních 12 měsíců.
- Náklady na bydlení vyjadřovaly výši těchto nákladů v době šetření. Pravidelné měsíční platby se zapisovaly většinou podle zálohy za měsíc březen 2010. Výdaje na odvoz odpadků, paliva, běžnou údržbu, pojištění a ostatní nepravidelná vydání se uváděly jako roční částky, většinou jako odhad (údržba) nebo podle skutečnosti za rok 2009.

2.2 Popis ukazatelů

2.2.1 Složení domácnosti

- Počet členů zahrnuje všechny osoby, pro něž byl v roce 2009 vybraný byt obvyklým bydlištěm, a to včetně osob dočasně nepřítomných (dovolená, pobyt v nemocnici) a osob pracujících nebo studujících mimo domov, pokud měly na svou domácnost jasnou finanční vazbu a neměly žádné jiné vlastní bydliště. Nejsou zahrnuty osoby dlouhodobě nepřítomné bez existenční vazby na vybranou domácnost a osoby dočasně přítomné v době šetření, které však mají svou vlastní domácnost jinde.
- Za pracující byly považovány osoby, u nichž v roce 2009 převažovala pracovní činnost, tj. osoby v běžném pracovním poměru, členové produkčních družstev, osoby samostatně výdělečně činné a osoby pomáhající v rodinném podniku, které za svou práci nedostávaly odměnu. Za období pracovní činnosti se považovala též doba pobírání dávek nemocenského pojištění (nemoc, mateřská dovolená). Do pracujících osob byli započtení i studenti, kteří při studiu soustavně pracovali (v pracovním poměru nebo v podnikání), dále důchodci a osoby pobírající rodičovský příspěvek s pravidelnými příjmy ze závislé činnosti nebo podnikání.
- Z celkového počtu pracujících byly zvlášť vyčísleny osoby samostatně výdělečně činné, tj. osoby, které podnikaly na základě živnostenského oprávnění nebo na základě zvláštních předpisů, účastníci společného podnikání na základě smlouvy (společnosti s ručením omezeným, obchodní společnosti), dále osoby vykonávající nezávislé povolání (lékaři, advokáti, daňoví poradci) a osoby pracující za honoráře (umělci, tlumočníci).
- Za nezaopatřené děti byly v souladu se zněním zákona 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, považovány děti do 25 let včetně, pokud se soustavně připravovaly na budoucí povolání, i když měly vlastní příjem (sirotčí důchod, stipendium, sociální dávky, příjmy z krátkodobé pracovní činnosti) a dále děti, které pro svůj duševní nebo tělesný stav nebyly schopny připravovat se na budoucí povolání nebo si zajistit vlastní obživu a dosud nepobíraly invalidní důchod.
- Nepracujícími důchodci byly osoby, které pobíraly jakýkoliv důchod (kromě sirotčího) a zároveň neměly buď žádné nebo jen minimální příjmy z pracovní činnosti, resp. doba pobírání důchodu byla delší než 6 měsíců.
- Za nezaměstnané se považovaly osoby, které převažující část roku neměly zaměstnání, ale pracovat chtěly. Nemusely přitom splňovat striktní podmínky dané definicí Mezinárodní organizace práce (ILO) o aktivním způsobu hledání práce a připravenosti k nástupu do práce.
- Mezi osoby pobírající rodičovský příspěvek byly zařazeny osoby, které osobně a celodenně pečovaly alespoň o jedno dítě do 4 let, resp. do 7 let, bylo-li dítě dlouhodobě zdravotně postižené, a jejich hlavním zdrojem příjmu byl tento příspěvek.
- Ostatní - zahrnují osoby pečující o domácnost, o nemohoucího člena domácnosti nebo jinou blízkou osobu, osoby žijící z majetku a ostatní bez vlastních příjmů, které nebylo možno zařadit do žádné z předcházejících skupin.
- Pro porovnávání úrovně příjmů různých typů domácností se zpravidla používají průměry na osobu (na hlavu), příp. na domácnost. V poslední době se provádějí též výpočty průměrů na tzv. spotřební (ekvivalentní) jednotku. Přepočtení na spotřební jednotku je vhodný proto, že bere v úvahu velikost a demografické složení domácnosti. Výpočet těchto jednotek je konstruován tak, aby odrážel tzv. úspory z počtu ve vícečlenných domácnostech, tj. úspory na nákladech na předměty a služby, které slouží většímu počtu

členů domácnosti (domácí spotřebiče, elektřina apod.). V Evropě se používají dvě stupnice spotřebních jednotek (dále SJ). Standardní stupnice OECD (v tabulkách zkráceně "SJ OECD") přiřazuje první dospělé osobě v domácnosti váhu 1,0, dalším osobám starším 13 let váhu 0,7 a dětem do 13 let včetně váhu 0,5. Ve stupnici EU (v tabulkách "SJ EU"), někdy označované jako "redukováná", jsou více zohledněny úspory z počtu, váhy pro výše uvedené skupiny osob jsou 1,0 – 0,5 – 0,3.

2.2.2 Charakteristiky domácností

- Osoba v čele domácnosti - v úplných rodinách (manžel - manželka, druh - družka) je jí vždy muž, bez ohledu na jeho ekonomickou aktivitu. U neúplných rodin (jen jeden rodič s dětmi) a nerodinných domácností (osoby nespojené manželstvím nebo partnerským svazkem ani vztahem rodič - dítě) byla prvním hlediskem pro určení osoby v čele ekonomická aktivita a druhým výše peněžního příjmu jednotlivých členů domácnosti. Tato zásada byla uplatněna také u složitějších typů hospodařících domácností (např. při společném hospodaření více úplných rodin).
- Druh domácnosti byl zkonstruován na základě údajů za jednotlivé členy. V úplné rodině je základní jednotkou manželský (partnerský) pár s dětmi nebo bez dětí, v neúplné rodině je to jeden z rodičů a alespoň jedno dítě. K této základní jednotce mohou být z důvodů společného hospodaření přičleněny další jednotlivé osoby. Jestliže všechny děti jsou nezaopatřené a v hospodařící domácnosti nežijí jiné osoby, jedná se o tzv. čistou rodinu.
- Druh domácnosti EU byl vytvořen podle metodologie Evropské unie. Na rozdíl od národní definice v předchozím odstavci není tato definice založena přímo na rodinných vztazích, ale jedná se spíše o „ekonomickou“ typologii založenou na počtu dospělých a počtu závislých dětí v dané domácnosti. Kategorie "závislé dítě", se liší od v ČR používané kategorie "nezaopatřené dítě" (viz popis v části složení domácnosti). Podmínkami pro závislé dítě vyhovují všechny děti do 17 let včetně a dále děti ve věku 18 - 24 let, pokud v době šetření nepracovaly a žily v domácnosti s alespoň jedním svým rodičem. Domácnosti jednotlivců a bezdětných dvojic byly ještě rozděleny do dvou skupin podle věku (do 64 let - první skupina a 65 a více let - druhá skupina). Ve dvoučlenné domácnosti pro zařazení do první skupiny museli být ve věku do 64 let oba partneři; jestliže alespoň jeden z nich dosáhl věku 65 let, byla domácnost zařazena do skupiny druhé.
- Stáří manželství se zjišťovalo jen u manželských párů společně bydlících a hospodařících ve vybraném bytě; faktická manželství jsou soužití osob různého pohlaví a rodinného stavu nepotvrzená sňatkem (druh, družka).
- Vzdělání bylo rozděleno do 4 stupňů: základní, vyučení, úplné střední a vysokoškolské. Úplné střední vzdělání zahrnuje též vyučení s maturitou a pomaturitní studium. Absolvování vyšší odborné školy je zařazeno do vysokoškolského vzdělání. To dále zahrnuje především všechny programy vysokoškolského studia, včetně bakalářského a doktorského.
- Zaměstnání bylo u pracujících osob vyznačeno dvoumístným kódem podle klasifikace zaměstnání KZAM. Údaje v publikaci jsou agregované za 9 hlavních tříd a vztahují se k osobě v čele domácnosti. Příslušníci armády byli zařazeni do třídy 1 - vedoucí a řídicí pracovníci.
- Skupiny domácností jsou odvozeny od postavení osoby v čele této domácnosti.

- **domácnosti celkem** - reprezentují průměrnou domácnost v ČR,
  - **domácnosti zaměstnanců** - osoba v čele byla v pracovním nebo služebním poměru, příp. vykonávala funkci, do níž byla zvolena či jmenována; podle nejvyššího dosaženého vzdělání osoby v čele se tyto domácnosti člení na:
    - **domácnosti nižších zaměstnanců**, jestliže osoba v čele měla základní vzdělání nebo byla vyučená (bez maturity) a
    - **domácnosti vyšších zaměstnanců**, kde osoba v čele dokončila úplné střední vzdělání (s maturitou) a vyšší,
  - **domácnosti samostatně činných osob** - osoba v čele domácnosti se zabývala podnikáním nebo vykonávala nezávislé povolání v jakémkoliv oboru, včetně odvětví zemědělství, lesnictví a rybolovu,
  - **domácnosti důchodců** - v čele domácnosti byl nepracující důchodce; dělily se na dva podtypy - domácnosti s pracujícími členy a domácnosti bez pracujících členů - podle toho, zda některá z dalších osob v domácnosti byla ekonomicky aktivní. Za ekonomicky aktivní členy nebyly považovány nezaměstnané osoby.
  - **domácnosti nezaměstnaných** - osoba v čele domácnosti byla vyznačena jako nezaměstnaná (v úplných rodinách manželka i děti mohly pracovat),
  - **ostatní domácnosti** - osoba v čele nebyla ekonomicky aktivní ani nepobírala důchod; byly to např. osoby pobírající rodičovský příspěvek, studenti, osoby žijící z majetku.
- **Životní minimum** je po nabytí platnosti nového zákona o životním a existenčním minimu od ledna 2007 jednosložkové, tzn. stanoví pouze částky životního minima pro osoby. Způsob výpočtu životního minima zůstal po této změně zachován, tj. životní minimum bylo vypočteno pro každou samostatně hospodařící domácnost zvlášť na základě jejího složení, věku dětí a zákonných částek životního minima platných v roce 2009. Děti byly do věkových kategorií zařazeny podle věku dokončeného v roce 2009. Částky životního minima v Kč na měsíc platné pro rok 2009 byly následující:

Částky životního minima v Kč na měsíc	
Jednotlivec	3 126
Společně posuzované osoby:	
pro první osobu v domácnosti	2 880
pro druhou a další osoby v domácnosti, které nejsou nezaopatřeným dítětem	2 600
Nezaopatřené děti:	
do 6 let	1 600
6 až 15 let	1 960
15 až 26 let	2 250

2.2.3 Peněžní a naturální příjmy

Příjmy vázící se k domácnosti byly zjišťovány za domácnost jako celek; šlo zejména o měsíčně vyplácené dávky státní sociální podpory a dávky pomoci v hmotné nouzi, pro jejichž přiznání se posuzují příjmy celé domácnosti, a dále jednorázově vyplácené porodné a pohřebné. U domácnosti jako celku se zjišťovaly také příjmy z event. pronájmů nemovitostí a movitých věcí, které nebyly podnikatelskou činností.

U jednotlivých osob pak byly zjišťovány příjmy z hlavního a vedlejšího pracovního poměru vč. dalších příjmů s nimi souvisejících (odměny, podíly, příplatky), příjmy z dohod, příjmy z podnikání a jiné samostatně výdělečné činnosti, dávky nemocenského a

důchodového pojištění, podpora v nezaměstnanosti, sociální dávky určené konkrétním osobám (rodičovský příspěvek, příspěvek na péči či jednorázové a opakované dávky pro zdravotně postižené) a také ostatní příjmy pocházející z kapitálového majetku, prodeje, různých druhů pojištění apod.

Příjmy ze závislé činnosti (hlavní i event. další pracovní poměr) se zjišťovaly jako hrubé nebo čisté, příjmy z dohod o provedení práce a dohod o pracovní činnosti pouze jako hrubé. Osoby zabývající se podnikáním měly několik možností pro vyjádření výsledku svého hospodaření. Mohly uvést výši hrubého zisku/ztráty podle daňového přiznání, roční vyměřovací základ pro zdravotní a sociální pojištění, hospodářský výsledek podle roční účetní závěrky či vlastní odhad hrubého nebo čistého zisku příj. ztráty. U spolupracujících osob v podnikání se zjišťovala částka příjmů připadající na tyto osoby.

Příjmy z pronájmu se šetřily buď hrubé nebo čisté podle toho, který údaj byla domácnost schopna poskytnout. Všechny ostatní druhy příjmů byly zjišťovány jako čisté a teprve při zpracování z nich byly podle platných daňových předpisů odhadnuty příslušné hrubé částky. Protože byly u jednotlivých osob zapisovány i nezdanitelné a odčitatelné položky příjmů, daňové zvýhodnění na děti a uplatněné slevy na dani, bylo možné dopočítat odpovídající částky na zdravotní a sociální pojištění a daň z příjmu fyzických osob, jejichž odečtením vznikl za každou osobu čistý příjem. Z dílčích čistých příjmů za osoby a za domácnost byl vytvořen hlavní národní ukazatel - čistý peněžní příjem domácnosti.

Vedle tohoto národního ukazatele o příjmu domácnosti bylo třeba zkonstruovat podle metodiky stanovené Eurostatem pro potřeby mezinárodního porovnání a pro výpočet ukazatelů (indikátorů) hodnotících míru chudoby tzv. disponibilní příjem domácnosti. Rozdíl mezi oběma uvedenými příjmovými ukazateli spočívá v zahrnutí, resp. vyloučení některých dílčích příjmů příp. výdajů domácností. Konkrétně se jedná o jednorázově přijaté a pravidelně vydávané peněžní transfery mezi domácnostmi, naturální požitky, příjmy z životního pojištění, daň z nemovitosti.

Naturální příjmy domácností tvoří jednak spotřeba potravin, ostatních výrobků a služeb z vlastního hospodářství nebo podniku (např. potraviny a užitková zvířata z vlastního hospodářství, hodnota jídel z vlastní restaurace, pečivo z vlastní pekárny apod.) a jednak požitky poskytované zaměstnavateli. Do nich jsou zahrnuty - bezplatné používání služebního motorového vozidla pro soukromé účely a příspěvky zaměstnavatele na stravování. Hodnota spotřebovaných potravin z vlastního hospodářství nebo podniku, zahrnutá do naturálních příjmů, byla vypočtena na základě uvedeného množství a průměrných cen těchto jednotlivých komodit. Ocenění bezplatného používání služebního vozidla bylo provedeno podle zákona o daních z příjmů. Do naturálních příjmů zaměstnance byla za každý měsíc používání služebního vozidla připočtena nejnižší možná částka 1000 Kč. Výše příspěvku zaměstnavatele na stravování byla vypočtena ze zjištěného počtu příspěvků, jejich hodnoty a ceny, kterou za ně zaměstnanec uhradil. Protože se jedná o významnou součást příjmů zaměstnanců, je částka příspěvků na stravování v tab. 1a) uvedena samostatně.

Podrobné členění peněžních příjmů je uvedeno pouze v tab. 1 pro ostatní tabulky byla zvolena legenda stručnější. Podrobnější členění je uváděno pro hrubé příjmy.

Vysvětlivky k některým položkám:

- Příjmy ze závislé činnosti byly definovány v duchu zákona o dani z příjmů fyzických osob, tj. zahrnují peněžní příjmy z pracovně-právního, služebního nebo obdobného poměru mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem, dále příjmy členů, společníků, jednatelů různých společností za práce vykonávané pro danou společnost, odměny členů

statutárních orgánů a dalších orgánů právnických osob, funkční požitky, odměny učňů za práci konanou v praktické části výuky, odměny plynoucí z dohod o práci.

- Příjmy z podnikání zahrnují příjmy ze zemědělské výroby, lesního a vodního hospodářství, příjmy ze živnosti, z podnikání podle zvláštních předpisů, z výkonu nezávislého povolání, z autorských práv vč. práv příbuzných právu autorskému.

Do příjmů z hlavního zaměstnání byly zařazovány příjmy ze závislé činnosti, kterou dotazovaný vykonával jako svůj jediný nebo hlavní pracovní poměr. Rozhodnutí, co označit jako hlavní pracovní poměr, záleželo na dotazovaném.

Ostatní příjmy ze závislé činnosti zahrnují mzdy a platy z dalšího pracovního poměru, vykonávaného souběžně s hlavním pracovním poměrem, resp. souběžně s podnikáním jako hlavní činností, dále příjmy plynoucí z dohod o pracovní činnosti nebo z dohod o provedení práce.

Analogicky do ostatních příjmů z podnikání byly zařazeny příjmy z podnikání vykonávaného jako vedlejší činnost (dotazovaný jako hlavní uvedl pracovní poměr).

- Sociální příjmy jsou v podstatě čisté. Hrubou částkou do nich byly započteny pouze ojedinělé případy důchodů převyšujících hranici příjmu osvobozeného od daně, u nichž bylo provedeno zdanění částky nad stanovený limit (288 tis. Kč).

V položce nemocenské jsou všechny druhy dávek nemocenského pojištění, tzn. i peněžité pomoci v mateřství, vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství, podpora při ošetřování člena rodiny.

Ostatní dávky státní sociální podpory zahrnují dávky pěstounské péče, porodné a pohřebné.

Jiné sociální příjmy zahrnují vedle dávek pomoci v hmotné nouzi odchodné a výsluhové příspěvky vyplácené u některých druhů povolání, příspěvek na péči podle zákona o sociálních službách a další dávky a příspěvky pro rodiny s dětmi, staré a těžce zdravotně postižené občany, vyplácené většinou obecními úřady.

Dávky pomoci v hmotné nouzi zahrnují pravidelné i jednorázové peněžní částky vyplácené domácnostem ve formě příspěvku na živobytí, doplatku na bydlení či mimořádné okamžité pomoci.

Sociální příjmy, pocházející ve výjimečných případech ze zahraničí, jsou zařazeny do položky odpovídající typu dávky, přestože nejsou výdajem státu - jednalo se např. o důchody a přídavky na děti.

- Ostatní příjmy

Příjmy z kapitálového majetku jsou úroky z vkladů, výnosy z dluhopisů, vkladových a podílových listů, dividendy z akcií, podíly na zisku společností s.r.o., komanditních společností, příjmy z kapitálového majetku ze zahraničí.

Jiné příjmy zahrnují příjmy z příležitostných pronájmů a prodeje přebytků z osobního hospodářství, příjmy za příležitostné práce bez smlouvy, příjmy z životního a neživotního pojištění, příjmy od organizací jinde neuvedené např. stipendia, kapesné učňů, náhrady související s nápravou majetkových křivd, příspěvky od charitativních a neziskových organizací, výhry z loterií, sázek a hracích automatů, ceny z veřejných a sportovních soutěží, příjmy z dědictví, odstupné za uvolnění bytu, pravidelné peněžní transfery od osob žijících v jiné domácnosti (alimenty, příspěvky dětem nebo manželce/manželovi žijícím odděleně, náhrady za způsobené škody). Zahrnuta je i státní podpora a úroky v případech jednorázových výplat stavebního spoření.

2.2.4 Výdaje na bydlení

V případech, kdy ve vybraném bytu bydlely 2 nebo více hospodařících domácností, rozepisovaly se výdaje na bydlení podle jejich podílu na úhradě.

Pokud domácnost uvedla některé výdaje na bydlení pouze souhrnně, jako součást nájemného (detailní rozpis neznala), byly dílčí částky nákladů na bydlení odhadnuty z údajů za domácnosti, které podrobné údaje sdělily. Ke konstrukci odhadů byly použity regresní modely zohledňující druh domu (rodinné domky vers. jiné), typ nájemného (tržní vers. regulované), počet členů domácnosti a místně (v rámci obce, resp. sčítacího obvodu) obvyklé náklady.

2.3. Popis a vysvětlivky k tabulkám

Publikace obsahuje tabulky za hospodařící domácnosti (tab. 1 až 15), tabulky za osoby 16leté a starší (tab. 16 až 18) a tabulky za ukazatele míry chudoby a materiální deprivace (tab. 19 a 20).

Údaje v jednotlivých políčkách tabulek byly vypočteny z prvotních dat a zaokrouhleny. Z toho vyplývá, že počet domácností nebo osob celkem nemusí být vždy roven součtu četností v daném třídění, obdobně u údajů za struktury z důvodu zaokrouhlování není vždy součet roven 100.

Pokud se v hlavičce, příp. legendě, používá zkrácený výraz "děti", míní se tím vždy děti nezaopatřené v duchu definice zákona o státní sociální podpoře. Výjimkou jsou tabulky 9 a 19, kde pro děti platí EU definice závislého dítěte uvedená v kap. 2.2.2. Při třídění domácností podle výše peněžních příjmů byl vždy použit čistý příjem.

Publikační tabulky za hospodařící domácnosti navazují na publikace z předchozích šetření *Životní podmínky*, aby bylo možné hodnotit údaje v delším časovém období. Ze záhlaví jednotlivých tabulek je zřejmé, za jaké soubory (resp. podsoubory) domácností jsou údaje zpracovány. Tabulky mají vesměs 5 částí (označených názvem a písmeny a) až e)), které mají samostatné legendy:

- a) Základní údaje o složení domácností a jejich příjmech. Údaje o peněžních příjmech jsou publikovány převážně jako průměry na osobu, ve vybraných tabulkách byly příjmy přepočteny na spotřební jednotku EU. Průměrný počet spotřebních jednotek na domácnost uvedený ve všech tabulkách umožní uživatelům po jednoduchém přepočtu získat průměry na spotřební jednotku také u ostatních publikovaných třídění. V tab. 1 jsou údaje o peněžních příjmech v podrobnějším členění, v ostatních tabulkách je legenda omezena jen na hlavní zdroje příjmů. Položka „daňový bonus“ zahrnuje částky z daňového zvýhodnění nízkopříjmových domácností s dětmi, takže čisté příjmy některých domácností jsou v důsledku obdržení bonusu většinou vyšší než příjmy hrubé. Mezi hrubými a čistými příjmy v případě výskytu bonusu platí vztah: hrubé příjmy mínus pojištění mínus daň z příjmu plus daňový bonus se rovná čistý příjem. Domácnosti s příjmy pod životním minimem zahrnují domácnosti, jejichž příjmy po odečtení nákladů na bydlení jsou nižší než odpovídající životním minimum domácnosti vypočtené z částek ŽM za osoby.
- b) Informace o příjmovém rozdělení domácností a osob podle pevně stanovených příjmových skupin. Intervaly příjmových skupin jsou stejné jako v předchozích publikacích z tohoto šetření. Příjmy domácností jsou dále vztaženy k násobkům životního minima a k násobkům mediánu průměrného příjmu na osobu zjištěného z příjmového rozdělení za úhrn domácností. Také v této části tabulky jsou s životním

minimem porovnávají příjmy domácností snížené o náklady na bydlení. Část b) tabulky není zařazena tam, kde peněžní příjmy na osobu byly použity jako třídící hledisko.

- c) Charakteristiky domácností, které udávají jejich strukturu podle nejrůznějších třídících znaků a tak doplňují, resp. vysvětlují údaje o příjmech.
- d) Charakteristiky bydlení u daných skupin domácností, jejich vybavenost vybranými předměty a náklady na bydlení, které jsou vyjádřeny jako měsíční průměry za domácnost. Údaje o typu nájemného se vztahují pouze k nájemným bytům a podnájům. Jiné formy úhrady, jako např. úhrada za užívání bytu u družstevních bytů, jsou zahrnuty v položce “neplatí nájem”.
- e) Subjektivní vyjádření domácností k úrovni jejich bydlení, problémy finančního charakteru, např. ve spojení s úhradou nákladů na bydlení, splácení půjček, hospodaření s příjmem domácnosti.

2.3.1 Poznámky k některým tabulkám za hospodařící domácnosti

Tab. 1 poskytuje údaje za jednotlivé skupiny domácností, které jsou srovnatelné v dlouhé časové řadě, např. i s dřívějšími výběrovými šetření o příjmech, tzv. mikrocenzny. Nabízí pohled na změny ve skladbě domácností ČR, změny jejich demografických charakteristik a vývoj příjmů.

Tab. 2, 3 a 4 - decilové rozdělení úhrnu domácností podle čistého peněžního příjmu na osobu a na spotřební jednotku EU a kvintilové rozdělení domácností zaměstnanců a důchodců podle čistého peněžního příjmu na osobu. Příslušné domácnosti byly setříděny podle výše čistého peněžního příjmu na osobu, resp. na spotřební jednotku EU - v případě decilů do 10 a u kvintilů do 5 stejně velkých skupin. Za tyto skupiny pak byly provedeny samostatné výpočty. V tabulkách uvedené hodnoty decilů a kvintilů představují příjem poslední domácnosti v příslušné decilové, resp. kvintilové skupině. Při přepočtu údajů z výběru na celou populaci nelze zajistit, aby byl v jednotlivých skupinách dodržen přesně stejný počet jednotek, takže absolutní údaje o počtu domácností v jednotlivých intervalech se nepatrně liší.

Tab. 5 je výsledkem porovnání měsíčních čistých peněžních příjmů jednotlivých domácností, snížených o náklady na bydlení, s jejich životním minimem vypočteným na základě částek pro osoby platných v roce 2009. Násobky ŽM byly upraveny tak, aby odpovídaly násobkům pro přiznání dávek státní sociální podpory.

Tab. 6 a 7 zahrnují údaje o domácnostech tříděných podle počtu nezaopatřených dětí a počtu pracujících členů domácnosti.

Tab. 8 poskytuje přehled o bezdětných domácnostech v členění na domácnosti s pracujícími a bez pracujících členů.

Tab. 9 - toto třídění podle definice EU umožňuje mezinárodní srovnání struktury domácností.

Tab. 11 - třídění podle velikosti obce, která je odvozena z počtu obyvatel k 31. prosinci 2009 vykázaného demografickou statistikou.

Tab. 13 - druh domácnosti a vzdělání osoby v čele domácnosti. Do zpracování byly zahrnuty pouze domácnosti s ekonomicky aktivní osobou v čele, v úplných rodinách je vzdělání osoby v čele kombinováno se vzděláním manželky. Nejsou zahrnuty kombinace s nedostatečnou četností. Do základního vzdělání byly zahrnuty i osoby s vyučením (bez maturity), příp. i osoby s neukončeným vzděláním.

Tab. 15 - časová řada s vybranými údaji za hospodařící domácnosti celkem od roku 2005.

2.3.2 Poznámky k tabulkám za osoby

Tab. 16 až 18 - údaje za osoby jsou tříděny podle jejich demografických charakteristik a podle velikosti obce. Vedle stručných údajů o ekonomické aktivitě je převážná část údajů v tabulce věnována výsledkům subjektivního sebehodnocení zdravotního stavu. Ve zpracování otázek týkajících se zdravotního stavu jsou zařazeny pouze přímé odpovědi dotazovaných osob, nepřipouštěly se tzv. proxy odpovědi, tj. možnost, aby za ně odpověděl jiný člen domácnosti. Procentní zastoupení jednotlivých důvodů „proč nešel k lékaři, resp. zubaři i když to potřeboval“ bylo vypočteno pouze z odpovědí osob, kde tato situace nastala.

Tab. 19 zahrnuje časovou řadu údajů o míře ohrožení chudobou od roku 2007. Protože od roku 2009 se do disponibilního příjmu domácnosti zahrnují také důchody ze soukromých pojištění (u nás jsou to penze vyplácené z penzijního připojištění), byly výsledky za osoby ohrožené chudobou počítány podle tohoto upraveného příjmu, a to i za předchozí roky. Data za rok 2010 jsou předběžná do doby, než bude s Eurostatem ukončeno odsouhlasování údajů za proměnné, z nichž se údaje o míře chudoby počítají; toto odsouhlasení je nezbytné, aby na národní i evropské úrovni byla používána a publikována shodná data.

Výpočet míry ohrožení chudobou (at-risk-of-poverty rate) podle metodiky EU se opírá o tzv. ekvivalizovaný příjem, což je podíl disponibilního příjmu domácnosti (viz kap. 2.2.3) a počtu jejích spotřebních jednotek (viz. kap. 2.2.1). Vypočtený ekvivalizovaný příjem v domácnosti se přiřazuje všem jejím členům (všechny osoby domácnosti mají stejný příjem). Ze souboru všech osob, seřazených vzestupně podle výše jejich ekvivalizovaného příjmu, se pak počítá hranice chudoby. Nejčastěji používanou hranicí chudoby je 60% mediánu ekvivalizovaného příjmu. Jako doplňkové hranice se používají 40, 50 a 70% mediánu (v tab. 19 uvedeny doplňkové údaje za 40 a 70% mediánu). Míra chudoby se vyjadřuje jako procentní podíl osob s ekvivalizovaným příjmem nižším než je zvolená hranice chudoby na celkovém počtu dané skupiny osob (osoby celkem a dále např. osoby podle pohlaví, věku, ekonomické aktivity). Tato jednotná metodika dává předpoklad pro potřebná mezinárodní srovnání mezi zeměmi uvnitř EU.

Převažující ekonomická aktivita osob, uvedená v tabulce, obsahově v podstatě koresponduje s časovým vymezením ekonomické aktivity v kap. 2.1. Pro členění v této tabulce však musela trvat ve sledovaném roce 2009 alespoň 7 měsíců. Osoby, které tuto podmínku nespĺňovaly, nebyly do výpočtu zařazeny.

Tabulku doplňují vybrané indikátory příjmové chudoby, které blíže charakterizují variabilitu příjmů a poskytují další, detailnější údaje o chudobě.

Koeficient příjmové nerovnosti (S80/S20 quintile share ratio) - podíl objemu příjmů připadajících na 20 % osob s nejvyššími příjmy na SJ EU (5. kvintil) k objemu příjmů připadajících na 20 % osob s nejnižšími příjmy na SJ EU (1. kvintil). Vyšší hodnota koeficientu znamená vyšší diferenciaci příjmů.

Indikátor relativního propadu příjmů (Relative median at-risk-of-poverty gap) - rozdíl mezi mediánem příjmu osob pod hranicí chudoby a danou hranicí chudoby, vyjádřený v % z této hranice. Vyšší hodnota ukazatele značí hlubší propad osob pod hranici chudoby. Indikátor byl vypočítán pro hranici chudoby stanovenou na 60% mediánu.

Gini koeficient - počítá se z celého souboru osob, kde jsou osoby opět uspořádány vzestupně podle výše peněžního příjmu na SJ EU. Vyjadřuje vztah mezi kumulativním podílem počtu

osob a kumulativním podílem jejich příjmů. Pohybuje se od 0 do 1, přičemž vyšší hodnota značí větší nerovnost v příjmech, v publikacích se většinou uvádí v procentech.

Tab. 20 uvádí údaje o míře materiální deprivace osob podle vybraných charakteristik osob a domácností. Data za rok 2010 jsou uváděna jako předběžná ze stejného důvodu jako v tabulce 19. Za materiálně deprivované podle metodiky EU se považují osoby z domácností, které uvedly nedostatek či neuspokojivou situaci u 3 a více, resp. 4 a více položek z celkového počtu 9 stanovených. Vybrané položky pro hodnocení míry deprivace zahrnují předměty dlouhodobé spotřeby a případy, kdy domácnost má potíže při nakládání s finančními prostředky. Míra deprivace je počítána za všechny osoby celkem, za osoby ohrožené příjmovou chudobou a za osoby nad hranicí chudoby.

3. Přesnost výsledků

Při interpretaci a analýze výsledků šetření *Životní podmínky* je třeba mít neustále na paměti, že vznikly zpracováním dat získaných z výběrového šetření. Tzn., všechny publikované údaje jsou statistické odhady zatížené určitou chybou a nikoliv přesná čísla. Tato chyba má dvě složky - výběrovou a nevýběrovou.

Nevýběrová chyba se vyskytuje ve všech zjišťováních, tedy i u vyčerpávajících šetření. Může vzniknout z různých příčin, nejčastěji z důvodu nedokonalé metodiky nebo jejího nepřesného dodržování, dále též chybnými postupy při zpracování materiálu, neochotou respondentů sdělovat úplné a přesné informace apod. Precizní práci ve všech fázích přípravy a průběhu šetření ji lze tedy významně ovlivnit. Posoudit vliv nevýběrové chyby na výsledné údaje je dosti obtížné, při dobré definici kontrolních ukazatelů může k jejímu vyhodnocení posloužit porovnání se strukturou údajů zjištěnou při úplných cenzech.

Výběrová chyba vzniká v důsledku toho, že ze všech možných výběrů stejného rozsahu ze základního souboru se náhodně (bez vracení) vybírá pouze jeden výběrový soubor a údaje z něho reprezentují (po přepočtech) soubor základní - jinými slovy vzniká vztažením vlastností výběrového souboru na celý základní soubor. Chybu způsobenou volbou výběrového souboru lze s určitou předem zvolenou pravděpodobností vymezit na základě teorie výběrových šetření. Její velikost, zjednodušeně řečeno, závisí na rozsahu výběrového souboru (podsouboru/vzorku domácností příslušného typu), druhu výběru, četnosti výskytu daného ukazatele ve vzorku a jeho variabilitě.

Přetrvávajícím problémem je relativně malá ochota domácností se šetření účastnit, což se v případě opakovaných návštěv v rámci tzv. panelu projevuje ve stále selektivnějším okruhu typů domácností, za něž jsou k dispozici primární údaje vstupující do zpracování. Toto zkreslení je kompenzováno metodou kalibrace vah popsanou v kap. 1.5.

3.1 Odhady výběrových chyb, intervaly spolehlivosti

Velikost výběrové chyby lze vyjádřit buď bodovým odhadem rozptylu, resp. směrodatné odchylky, nebo intervalem spolehlivosti pro odhad sledovaného ukazatele. Nejčastěji se okolo odhadu konstruuje tzv. 95% interval spolehlivosti (vynásobením směrodatné odchylky odhadu kvantilem normovaného normálního rozdělení, tj. hodnotou 1,96). Jedná se o interval, ve kterém s 95% pravděpodobností leží skutečná hodnota odhadované charakteristiky. V této publikaci jsou sledovanými ukazateli buď absolutní četnosti, resp. frekvence, výskytu nějakého sledovaného znaku, nebo průměry příp. součty nějaké příjmové položky.

V teorii výběrových šetření se nejčastěji rozlišují dva typy úhrnů, a to úhrny základní a dílčí. Základní úhrny jsou primární úhrny určité statistické veličiny za celý základní soubor. Dílčí úhrny jsou vypočteny za podsoubory, které vznikají na základě třídění (např. podle sociální skupiny osoby v čele domácnosti)

Největším problémem při stanovení výběrové chyby je výpočet směrodatné odchylky, která se pro každý typ odhadu počítá jinak. Nejsnadnějším je odhad směrodatné odchylky pro úhrn četnosti nebo pro relativní četnost výskytu určité charakteristiky v souboru (například počet domácností samostatně činných osob a jejich relativní zastoupení v celkovém počtu domácností). Pro ostatní odhady (např. úhrny příjmů, resp. z nich vytvořené průměry na domácnost nebo osobu) je nutné směrodatnou odchylku počítat přímo z individuálních dat pro každý podsoubor zvlášť. Přiložené tabulky s intervaly spolehlivosti pro vybraná základní třídění dokumentují, jak se přesnost výsledků projevuje u různých typů domácností a různých druhů příjmů.

3.2 Intervaly spolehlivosti pro četnosti

Následující dva výrazy jsou zjednodušenými aproximacemi přesných vzorců a lze je použít jen u náhodných veličin s binomickým rozdělením, tj. pro odhad úhrnu četností (např. charakteristiky domácností - počet neúplných rodin). Odchytky mezi aproximacemi a přesnými vzorci potom nejsou statisticky významné. Vzorec pro dílčí úhrny však může dávat nepřesné výsledky pro malé odhady základního úhrnu (dále charakteristiky A). Z tohoto důvodu v Tab. II. nejsou vůbec uváděny hodnoty v levém horním rohu.

Oba vzorce mohou být užity jako návod na dopočet intervalu spolehlivosti pro náhodné veličiny s binomickým rozdělením:

a) pro základní úhrn

95% interval spolehlivosti odhadu $Y_A = y_A \mp 1,96 \cdot s_{y_A}$, kde

$$s_{y_A} \cong N \cdot \sqrt{(1-f) \cdot \frac{\frac{y_A}{N} \cdot (1 - \frac{y_A}{N})}{f \cdot N}} \quad (1a)$$

a kde N je velikost základního souboru (celá populace),
 f je příslušná relativní velikost výběrového souboru,
 y_A je odhad úhrnu Y_A charakteristiky A v zákl. souboru.

Pozn.: V případě, že se odhaduje interval spolehlivosti pro relativní četnost, nahradí se podíl

$\frac{y_A}{N}$ v čitateli zlomku touto relativní četností.

b) pro dílčí úhrn (zkoumané charakteristiky B na množině A)

95% interval spolehlivosti odhadu $Y_{AB} = y_{AB} \mp 1,96 \cdot s_{y_{AB}}$, kde

$$s_{y_{AB}} \cong y_A \cdot \sqrt{(1-f) \cdot \frac{\frac{y_{AB}}{y_A} \cdot (1 - \frac{y_{AB}}{y_A})}{f \cdot y_A}} \quad (1b)$$

a kde y_A je odhad úhrnu charakteristiky A v základním souboru,
 f je příslušná relativní velikost výběrového souboru,
 y_{AB} je odhad úhrnu Y_{AB} charakteristiky B na množině A.

Pozn.: Podíl $\frac{y_{AB}}{y_A}$ v čitateli zlomku je možné opět nahradit příslušnou relativní četností charakteristiky B na množině A.

Způsob použití přílohových tabulek pro určení intervalu spolehlivosti pro četnost

Tab. I Odhady 95% intervalu spolehlivosti základních úhrnů pro soubor domácností a osob v ČR

Tabulka je určena ke zjištění přibližného 95% intervalu spolehlivosti základních úhrnů četností ze souboru domácností nebo ze souboru osob na úrovni celé České republiky. Najdeme-li například v *Tab. I - Domácnosti podle postavení osoby v čele* odhad počtu domácností samostatně činných roven 541,6 tis. a chceme-li se dozvědět, jaká je spolehlivost tohoto odhadu, vyhledáme v tab. I. ve sloupci *Domácnosti v ČR - velikost odhadu v tis.* řádek nejbližší tomuto počtu, tedy 500. Na tomto řádku nalezneme příslušný interval spolehlivosti, což je absolutně $\pm 27,7$ tis., pro relativní četnost je interval spolehlivosti $12,05 \pm 0,67$ %. Jelikož počet domácností je takřka uprostřed mezi hodnotami 500 a 600, je v tomto případě vhodné odhad zpřesnit jednoduchou lineární interpolací, což bude absolutně $550 \pm 28,9$ tis. (průměr z 27,73 a 29,96) a relativně $13,26 \pm 0,70$ %.

Tab. II Odhady 95% intervalů spolehlivosti odhadů dílčích úhrnů četnosti pro soubor domácností

Tabulka je určena ke zjištění přibližného 95% intervalu spolehlivosti dílčích úhrnů četností ze souboru domácností na úrovni celé České republiky. Chceme-li například zjistit spolehlivost odhadu četnosti neúplných rodin v domácnostech samostatně činných, jichž bylo 8,7 % z 541,6 tis., vyhledáme v tab. II. řádek nejbližší číslu 541,6, tedy opět 500 a sloupec nejbližší číslu 8,7, tedy 9. Příslušný interval spolehlivosti pro relativní četnost je potom $8,7 \pm 1,69$ %. Odhad intervalu spolehlivosti je opět možno upřesnit pomocí lineární interpolace.

3.3 Intervaly spolehlivosti v obecném případě

Pokud se nejedná o náhodnou veličinu s binomickým rozdělením, nelze užít předchozí aproximace a je nutné směrodatnou odchylku počítat přímo z individuálních dat. Jelikož jsou předmětem výpočtů vždy průměrné hodnoty nebo součty za výběrový soubor přepočtené na populaci, centrální limitní věta umožňuje stanovit α % interval spolehlivosti pro odhad h ukazatele H pomocí obecného vztahu:

$$h \mp u_{1-\alpha/2} \cdot s_h, \quad (2a)$$

kde h je odhad ukazatele H a
 s_h je směrodatná odchylka odhadu h
a $u_{1-\alpha/2}$ je kvantil normovaného normálního rozdělení.

Intervaly spolehlivosti pro průměrný příjem na osobu

Příjmy se zjišťují za celou domácnost. Proto se průměrný příjem na osobu počítá jako poměr 2 náhodných veličin y - celkový součet příjmů a x - celkový počet osob. Za předpokladu prostého náhodného výběru bez vracení při vážení výběrových dat vahami w lze interval spolehlivosti stanovit na základě vzorce:

$$\frac{y_w}{x_w} \pm \frac{u_{1-\alpha/2}}{x_w} \sqrt{\left(1 - \frac{n}{N}\right) \frac{n}{n-1} \frac{n}{\sum_{i=1}^n w_i} \left[\sum_{i=1}^n w_i \left(y_i - \frac{y_w}{x_w} x_i \right)^2 \right]} \quad (2b)$$

kde $u_{1-\alpha/2}$ je kvantil normovaného normálního rozdělení (v našem případě 1,96),

n je počet prvků ve výběru,

a x_w resp. y_w jsou vážené výběrové úhrny $x_w = \frac{n}{\sum w_i} \sum_{i=1}^n w_i x_i$ resp. $y_w = \frac{n}{\sum w_i} \sum_{i=1}^n w_i y_i$

Při výpočtech intervalů spolehlivosti v tabulkách III. až V. se sice z tohoto vzorce vycházelo, ovšem navíc se do každého jednotlivého výsledku promítl ještě vliv tzv. *design efektu*. Je to vlastně vliv skutečnosti, že výběrovým schématem ve skutečnosti nebyl prostý náhodný výběr, jak standardní vzorce předpokládají, ale výběr stratifikovaný na úrovni kraje a 4 velikostních skupin obcí a dále dvoustupňový (nejprve náhodný výběr sčítacích obvodů a následně bytů v každém z nich). Obecně se vyjadřuje podle vzorce:

$$deff(h) = s_h^2 / s_h^2\{pnv\}, \quad (3)$$

kde s_h^2 je rozptyl proměnné h při skutečném výběrovém schématu

a $s_h^2\{pnv\}$ je rozptyl proměnné h při prostém náhodném výběru.

Z obecné teorie je známo, že stratifikace výběru rozptyl o něco snižuje, zatímco „dvoustupňovost“ naopak činí odhady ze stejného počtu pozorování méně vydatnými. Do výběrového souboru se vzhledem k celkovému počtu bytů dostalo absolutně i relativně více sčítacích obvodů. Vliv zmíněného $deff$ se tedy v souladu s očekáváními o něco snížil tak, že došlo k vyrovnání obou efektů a jeho hodnoty se u ne zřídka zastoupených druhů příjmů za celou ČR pohybovaly v těsné blízkosti 1.

Pro výpočet hodnot v tabulkách III. až V. byla tedy použita modifikace vzorců (2a) resp. (2b) s tím, že bylo nutné zvlášť pro každý případ rozložit variabilitu na jednotlivé složky podle použitého výběrového schématu.

x x x

Publikace zahrnuje jen některé výsledky šetření o příjmech a životních podmínkách domácností ČR - *Životní podmínky 2010*. Zpracování jiných výstupů zprostředkuje zájemcům v rámci svých placených služeb (úhrada nákladů zpracování) Oddělení informačních služeb ČSÚ, Na padesátém 81, 100 82 Praha 10 - Strašnice, tel. 274 052 304 nebo 274 052 648, e-mail: infoservis@czso.cz